OORLOGSHERINNERINGEN

door DR. W. VAN RAVESTEYN

HERINNERINGEN, niet aan de laatste, maar aan de eerste Wereldoorlog. Een poging terug te voeren naar een tijd, lang geleden, maar die ik zelf nog heb beleefd en waarin ik zelf een kleine rol heb vervuld. Een tijd van gebeurtenissen, waar wij allen, heel de wereld nu nog in de sterkste mate door worden beïnvloed, daar met die tijd wat een Engels schrijver „De zondvloed" heeft genoemd, begint.

Terug naar een tijd, toen er practisch nog nauwelijks, althans hier ter stede, autoverkeer was, geen radio of televisie, maar ook geen internationaal, de wereld bedreigend communisme, een geweldige wereldreligie, heersend over achthonderd miljoen mensen en geen atoomsplitsing, die vreedzaam of voor oorlogsdoeleinden aangewend, de mensheid met ondergang bedreigt. Wel reeds militaire toerustingen op enorme schaal – gering vergeleken met de huidige – maar voor de tijdgenoten al even drukkend en waaronder alle grote staten en zelfs de kleine gebukt gingen.

Kortom: naar de incubatiejaren van de eerste Wereldoorlog, die Wereldoorlog zelf en zijn schijnbaar einde, het tweede decennium onzer eeuw. De eerste wereldoorlog was het eigenlijk niet: de 18de eeuw had er al twee beleefd en werd er door besloten. Maar de werking dier vroegere wereldbotsingen was, vergeleken met die, waar wij ons weer naar trachten te verplaatsen, zo iets als de vuurmacht van het fregat uit de dagen van onze Hollandse zeemacht, vergeleken met die van een modern slagschip of zoals ze toen nog heetten: Dreadnought.

In die jaren speelde ik dan een politiek rolletje in ons goede Rotterdam, toen nog een kleinere, stillere stad, maar reeds een van de grootste Europese havens.

Over dat rolletje het een en ander.

Ik kan dat echter niet doen zonder uw aandacht eerst even te vragen voor dat wijdere toneel: niet alleen ons kleine land, maar heel de toenmalige wereld.

Want, indien u iets wilt verstaan van wat ik in het Rotterdam dier dagen deed, moet ik trachten u duidelijk te maken, dat wat ik

deed en waarnam, slechts te begrijpen is en gezien moet worden onder het licht, sub specie, zou ik haast zeggen, van mijn aandacht voor het wereldgebeuren.

Dat wereldgebeuren had ik, toen de uitbarsting van augustus 1914 kwam, reeds verscheidene jaren met zo groot mogelijke aandacht gevolgd en trachten te beschrijven. Volgens velen niet onverdienstelijk. Om u een voorbeeld te noemen van wat ik bedoel: in 1913 en het begin van '14 had ik mij bezondigd aan een vrij uitvoerige beschrijving der Chinese revolutie, die men kan zeggen in 1911 begonnen te zijn. De Balkanoorlogen en de Italiaans-Turkse oorlog van 1911 hadden om zo te zeggen geen geheimen voor mij, trouw journalistiek of liever maandelijks kronikeur. Evenmin als de interne en buitenlandse politiek der grote Europese mogendheden, toen nog met de Verenigde Staten de onbeperkte heersers over de overige wereld.

Wat ik dacht en deed in mijn vader- en woonstad stond onder de invloed van die aandacht voor het wereldgebeuren, werd er ten sterkste door bepaald, ja was er slechts onderdeel van.

Dat wereldgebeuren scheen mij, die sedert mijn studententijd geschoold „marxist" was, marxist volgens de toenmalige opvatting, reeds sinds jaren – feitelijk sinds de eerste Russische Revolutie van 1905, in 1906 weer onderdrukt, ja, maar die niet was geëindigd – regelrecht te leiden naar een grote wereldbotsing en, als onvermijdelijk gevolg, de wereldrevolutie. Wereldrevolutie, min of meer – zo dacht ik – naar het schema, op veel grotere en wijdere schaal, der Franse van 1789, waar ik reeds als jongeman een diepe bewondering en verering voor had opgevat.

En dit marxistisch geloof, sterk als iedere echt-religieuze overtuiging, deed mij dat wereldgebeuren uiteraard geheel anders zien en begrijpen dan de overgrote meerderheid mijner tijd- en stadgenoten. Zelfs dan mijn vroegere partijgenoten, de mannen van de S.D.A.P. hier in 't land en hier ter stede, een Spiekman b.v. die, mag ik wel zeggen, reeds geheel opgingen in hun strijd voor verheffing van het levenspeil en de levensomstandigheden der arbeidende klasse, welker vertegenwoordigers zij zich voelden.

Voor hen, om het kort te zeggen, kwam de uitbarsting van augustus 1914 als een verrassing, gelijk bij de meerderheid hunner stad- en landgenoten. Iets als een vulcanische ramp of een overstroming, die zij niet hadden voorzien en verwacht. Voor mij

kwam hetzelfde gebeuren als een natuurlijk en onvermijdelijk gevolg van wat ik en mijn geestverwanten reeds jaren hadden voorspeld.

Alle tekenen hadden er voor ons reeds sinds jaren op gewezen. Reeds in 1911 had Europa, ja de wereld tijdens de Marocco-crisis aan de rand van een oorlog gestaan. De rivaliteit tussen de twee grote coalities, waarin het toenmalige Europa gesplitst was geraakt, het Drievoudig verbond van Duitsland, de Donaumonarchie en Italië – waarbij het laatste land eigenlijk slechts een onwillige deelgenoot was – en de zogen. Verstandhouding van Engeland met het bondgenootschap van Frankrijk-Rusland, die rivaliteit deed zich voortdurend in de gehele wereldpolitiek gevoelen en nam niet af ondanks schijnbare toenaderingspogingen. Vooral de Duits-Engelse wedstrijd op maritiem gebied was een factor, die de verhoudingen beheerste en verscherpte. De Oosterse kwestie – de toekomst van het nog altijd onmetelijke Ottomaanse Rijk, dat van de Perzische golf reikte tot diep in Europa – wel verre van opgelost te zijn, werd steeds gevaarlijker naarmate dat Turkse Rijk zelf revolutionaire veranderingen onderging. De Balkanoorlogen, volgend op de rooftocht van het Italiaanse Imperalisme in 1911, sproten er uit voort. De Europese diplomatie was nog in staat die oorlogen te localiseren, maar de grote rivaliteit van de oudere Imperialismen en het jongere Duitsland bleef bestaan. En al die jaren vòòr de zomer van 1914 had ik èn in het weekblad De Tribune èn in het maandschrift De Nieuwe Tijd daar mijn voornaamste aandacht aan gewijd.

Toen kwam de verwachte oorlog opzetten en daarmee voor mij een nieuwe taak en werkkring in Rotterdam mede.

De incubatiejaren van de grote oorlog – de jaren van circa 1909, toen de Donaumonarchie Bosnië annexeerde en daardoor het gevaar van een wereldbotsing nog meer duidelijk werd – tot 1914 werden echter nog gekenmerkt door een ander verschijnsel dan deze internationale spanningen en de toeneming der oorlogstoerustingen.

Ze werden ook gekenmerkt door toenemende onrust in de grote Europese staten. De grote beweging van het Russische proletariaat, de nog jonge Russische arbeidersklasse, die in 1905 het Tsarisme enige tijd verlamde en Rusland na de nederlaag in de oorlog met Japan zelfs een poos lang als militaire grote mogend-

heid uitschakelde, was weliswaar in 1906 met geweld neergeslagen en had de Russische gevangenissen en verbanningsoorden met tienduizenden gevuld. Maar reeds in 1913 begon de Russische arbeidersbeweging weer op te leven en in 1914, vlak voor de uitbarsting van de oorlog, waren grote stakingen weer aan de orde van de dag. Maar even belangrijk – uit een revolutionair oogpunt – leek de geweldige beweging, die in de laatste jaren vóór '14 onder het Engelse proletariaat opkwam, culminerend in de grote mijnwerkersstakingen van 1912. Ook in Frankrijk scheen de revolutionaire geest onder het proletariaat toe te nemen. De spoorwegstaking van 1910 was er een symptoom van. En wat Duitsland betreft, het sterkste militaire bolwerk op het vasteland, daar kon een optimistische kijk op de gebeurtenissen in de debatten over de algemene staking in de gelederen der Duitse sociaaldemocratie en de toenemende drang om de strijd aan te binden tegen het drieklassen-kiesrecht in Pruisen, de machtigste Duitse staat, de indruk wekken, dat ook daar de sociale toestand voor een revolutie rijp werd. Van de Donaumonarchie, verscheurd door een felle strijd der nationalisten, en van Italië, waar de sociale revolutie sinds 1898 om zo te zeggen voor de deur scheen te liggen, gold wel hetzelfde.

Kortom: een – het is waar optimistische, maar dat wist ik toen nog niet, en is de jeugd niet optimistisch? – een ietwat hoopvolle kijk van de uiterstlinkse elementen der schijnbaar geweldige internationale arbeidersbeweging, nog bijeen in de Tweede Internationale, waartoe ook ik behoorde, die kijk kon maar al te licht tot de conclusie leiden, dat Europa in de jaren vóór 1914 rijp begon te worden voor die sociale revolutie, waarvan, sinds 1848, sinds het Communistisch Manifest, de verwachting, já de zekerheid bij heel een voorhoede vaststond. Het is ook wel zeker, dat velen onder de leiders van de productie en der financiën, zij, die in het socialistisch jargon de grote kapitalisten heetten, met bezorgdheid die toenemende onrust onder de Europese proletariërs gadesloegen. Men behoeft niet zover te gaan om te menen, dat er onder hen velen waren, die in een oorlog iets als een middel tegen die sociale omwentelingszucht zagen. Dát er zulke waren stond m.i. wel vast. En wie het meesterwerk van Jules Romains kent, de „Hommes de bonne volonté", die vindt daarin zulke grote bezitters wel naar waarheid geschilderd. In een ander meesterwerk

der Franse letteren, in Martin du Gard's epos, dat culmineert in „l' Eté de 1914", kan men daarnaast op onnavolgbare wijze beschreven vinden, welke verwachtingen de revolutionaire elementen in het toenmalige Europa ontleenden aan de sociale onrust dier jaren. De mogelijkheid, já de zekerheid van een sociale revolutie ook zonder grote militaire botsing, ja als het enige middel om die botsing, de grote katastrofe te voorkomen, leefde in die hoofden. En ik mag van mezelf zeggen, dat ik, zo al niet tot de optimisten behorend, die de arbeidersklasse in Europa in staat achtten een oorlog op grote schaal te verhinderen, toch zeker uit die internationale onrust de kracht putte om in mijn geboortestad jaren lang het schijnbaar hopeloze en ondankbare werkje te verrichten, waar ik me sinds ongeveer 1908 aan wijdde.

Schijnbaar hopeloze en zeker ondankbare taak. Zij bestond immers in mijn geboortestad hierin om in de jaren 1909 en volgende een kleine groep van „marxisten" bijeen te houden en te leiden, die hetzelfde geloof in de komende wereldrevolutie deelden, de afdeling Rotterdam der S.D.P., in maart 1909 gesticht.

Bedenkt men nu, dat die „afdeling" of sectie al de volgende jaren nooit meer dan even zestig leden telde, mannen en vrouwen, waarvan hoogstens de helft de ijverige steeds tot „werk" bereide elementen uitmaakten, dat deze kleine groep bovendien nog leed onder wat wel een Rotterdamse kwaal mocht heten: vertrek naar elders, dan kunt u begrijpen dat de taak niet licht was en het resultaat schijnbaar onbeduidend. Wat deze verliezen betreft, reeds heel spoedig na de oprichting verloor het groepje twee bekwame arbeiders, Nathans, spoorwegman, die overgeplaatst werd en dus moest vertrekken en Kalter, een van de populairste leiders der havenarbeiders. In de loop der volgende jaren gingen nog anderen heen, de bekwame Wakker, ook spoorwegman, slachtoffer van de spoorwegstakingen van 1903 en daarna boekhandelaar en uitgever, ir. S. Rutgers, ingenieur in gemeentedienst, die later in Nederlands-Indië een hoge positie kreeg, een andere ingenieur Estor, die elders leraar werd, en nog anderen. En tegenover die verliezen stond slechts van tijd tot tijd een enkele aanwinst. Wanneer wij op een van de talrijke vergaderingetjes die de afdeling belegde, eens één lid, een arbeider of een intellectueel, wonnen, was dit een reden tot grote blijdschap.

Waarin bestond het werk, dat deze goed zestig mensen of liever

die enkele tientallen al die jaren verrichtten, waarbij ik als de voorman en propagandist fungeerde? Het bestond hierin dat wij zo mogelijk geen enkele gelegenheid verzuimden om van onze beginselen, van ons radicale socialisme te „getuigen". Niet alleen door vergaderingetjes bij elke gelegenheid die zich voordeed: bij verkiezingen, bij belangrijke herdenkingsdagen in de beweging zoals de 1 mei-viering, de uitroeping van de Commune van Parijs op 18 maart enz. Maar ook door deelneming aan elke verkiezing voor de Gemeenteraad en de Kamer, door debat op alle mogelijke openbare vergaderingen der grote „arbeiderspartij" en van de „burgerlijke" partijen, door strooibiljetverspreiding, b.v. bij gelegenheid van de Onafhankelijkheidsfeesten in november 1913, enz. enz. En steeds was daarbij het thema: de revolutionaire socialistische opvatting der gebeurtenissen tegenover de hoe langer hoe meer aan de bestaande maatschappij zich aanpassende houding der officiële sociaal-democratie.

Om een voorbeeld te noemen van wat ik bedoel: Spiekman, de leider der Rotterdamse sociaaldemocratie stemde voor en verdedigde wat wij, wat het orgaan der S.D.P. het weekblad De Tribune, noemden „mercantiele" belangen. D.w.z. hij verdedigde en stemde voor de belangen en de uitbreiding der Rotterdamse haven, eerst als gemeenteraadslid, daarna, toen hij in 1913 ook in de Kamer was gekozen, als kamerlid. Wij, De Tribune en ik als haar redacteur en als Rotterdams woordvoerder, verwierpen die houding fel, het marxistisch inzicht gebood dat. En het was ook gemakkelijk genoeg om uit de marxistische literatuur – die ik goed kende – argumenten voor dit standpunt aan te voeren. Wij verwierpen elke toenadering tot of concessie aan de „nationale" gevoelens, zoals die b.v. bij de viering der Onafhankelijkheidsfeesten, van de zijde van de regering en het gemeentebestuur werden gepropageerd. Wij bestreden heftig – en dit was een van de grote beslissende verschilpunten met de S.D.A.P. – de voorkeur die de grote partij bij herstemmingen betoonde voor de liberalen, als onderdeel of liever als middel in de strijd voor het Algemeen Kiesrecht. Wij hielden vol, dat deze taktiek de zogenaamde antithese levend en sterk hield, die de Nederlandse politiek toen geheel beheerste, de strijd tussen links en rechts, waardoor ook de arbeidersklasse verdeeld bleef. Ik zelf schreef, behalve talloze artikelen, een vrij uitvoerige en grondige

brochure om de verderfelijkheid van deze S.D.A.P.se taktiek aan te tonen. En – wat ook in het vervolg heel belangrijk bleek – wij grepen elke gelegenheid aan om door woord en daad, d.w.z. ook door „steunlijsten" – een toen nog gebruikelijk middel bij stakingen – te bewijzen, dat wij de zogenaamd „onafhankelijke" arbeidersorganisaties, syndicalisten, verenigd in het N.A.S. en in de wandeling door de „modernen" anarchisten geheten, even goede klassestrijders en socialisten rekenden als wij marxisten, ook al verwierpen zij b.v. de deelneming aan verkiezingen als middel in de klassestrijd.

Voor onze houding gedurende de oorlog bleek dit vooral, deze toenadering tot de syndicalisten, van het grootste belang. En hiermee toon ik u ook het noodzakelijke verband tussen wat ik deed in de aan de oorlog voorafgaande jaren en mijn oorlogsherinneringen. Mijn, onze houding en taktiek gedurende de oorlog was niet anders dan de voortzetting van wat wij in die vijf voorafgaande jaren deden.

Onze toenadering tot de syndicalisten, die juist in die jaren, mede onder de invloed van de Europese arbeidsonrust, weer meer invloed onder de arbeiders buiten Amsterdam kregen – want daar bleven zij in sommige bedrijfstakken b.v. het bouwbedrijf de sterksten – begon reeds een jaar na de stichting van het kleine partijtje. Wij steunden toen de grote staking der bouwvakarbeiders, syndicalisten, in Amsterdam, die door de moderne vakbeweging, sedert 1905 in het N.V.V. verenigd, werd bestreden. Maar het jaar 1911 bood de gelegenheid, ook in Rotterdam, om dat contact, ook persoonlijk, te versterken. En wel tengevolge van de zeeliedenstaking in dat jaar, samengaand met een beweging onder de nog steeds slecht georganiseerde havenarbeiders. Ook hier ter stede deden wij alles, wat mogelijk was met onze zwakke krachten, om deze stakingsbeweging te steunen. En zo kwam ik zelf, als propagandist van de S.D.P., voor het eerst in aanraking met de arbeiders-voormannen dier beweging, met een Sam van den Berg, E. Bouwman en anderen en sprak aan hun zijde op een openbare vergadering.

Deze stakingen van het woelige en hete jaar 1911 – het droogste en heetste jaar tussen haakjes in heel mijn leven – zijn in 't algemeen bijzonder kenmerkend en interessant voor de arbeidersbeweging in de aan 1914 voorafgaande jaren. Maar ik kan er hier

uiteraard niet verder op ingaan. Ze waren echter, zowel plaatselijk als landelijk, dus ook vooral in Amsterdam, het voorspel tot wat in 1914 gebeurde, toen de oorlog uitbrak.

Er ontstond, zoals bekend is, toen de grote uitbarsting, voor de overgrote meerderheid plotseling, kwam, toen de mobilisatie werd afgekondigd, ook hier ter stede zoiets als een paniek, die zich o.a. openbaarde in grote geldschaarste, zodat de plaatselijke overheid en enige grote ondernemingen zelfs noodgeld moesten uitgeven. En onmiddellijk dreigde er ook grote werkloosheid in een stad, die zo zeer van de verbindingen met het buitenland afhankelijk was.

Er werd een „Algemeen Steuncomité" opgericht en daar ontmoette ik, als vertegenwoordiger van de kleine politieke groep, die niet geweerd kon worden omdat zij al jaren politieke factor was geweest – ik had b.v. zelfs deel uitgemaakt van de in 1913 gekozen bijzondere vergadering die de aanhechting van Hoek van Holland aan Rotterdam moest goedkeuren en was er met Dr. Plate de enige geweest die tegen had gestemd – daar ontmoette ik voor 't eerst na jaren mijn oude antagonist Spiekman weer, evenals de vertegenwoordigers van de Christelijke arbeidersorganisaties, mannen als Kruithof – hij is kortgeleden heengegaan – en anderen, die ik me niet meer herinner.

Maar in dit Steuncomité, dat uiteraard zich met niets anders kon bezighouden dan met een soort filantropie, een tegemoetkoming in de ergste ellende, die door de oorlog dreigde te ontstaan, vond ik natuurlijk geen bodem voor werk, zoals ik dat wenste.

Die bodem vond ik in het Plaatselijk Comité der Samenwerkende Arbeidersorganisaties tegen de Oorlog, dat in Amsterdam reeds onmiddellijk bij het uitbreken van de oorlog tot stand kwam en hier na enkele dagen. Door mijn connecties met de syndicalisten hier ter stede, met de enkele anarchisten die er waren, een man als de toen reeds bejaarde Damme, volgeling van Domela Nieuwenhuis, kwam ook hier dat Plaatselijk Comité tot stand, dat, behalve uit de S.D.P., bestond uit de enkele syndicalistische vakorganisaties die weer waren opgericht en een kleine groep antiparlementaire socialisten. Een uitnodiging aan de S.D.A.P. en de moderne vakorganisaties tot samenwerking werd, gelijk vanzelf sprak, negatief beantwoord. Maar dat Plaatselijk Comité bleek

vooral door de invloed die het onder de havenarbeiders had, van wie enige der meest populaire voormannen er deel van uitmaakten, toch in de volgende jaren een actie te ontplooien, die er zijn mocht. En het eigenaardige en specifiek Rotterdamse is daarbij geweest, dat het gedurende al de oorlogsjaren, tot het einde toe, in goede harmonie bleef functioneren en niet, zoals in Amsterdam, na een paar jaar werd opgeheven.

Het landelijk Comité tegen de oorlog en zijn gevolgen kwam in Amsterdam betrekkelijk snel en gemakkelijk tot stand, omdat er reeds een andere gemeenschappelijke actie in de laatste maanden aan vooraf was gegaan, waartoe ook de S.D.P. de stoot had gegeven, namelijk tegen de Ouderdomswet van Treub, die in de plaats moest komen van het Talma-wetje, waarbij aan zeventigjarige arbeiders een pensioentje van f 2.– per week werd uitgekeerd. Het congres van de jonge partij in juni, het vijfde in haar bestaan, had zich vooral met dit voorstel der liberale regering beziggehouden en in een zeer doorwrocht referaat van B. Coltof, een bekwaam ambtenaar aan het Departement van Koloniën, was daar aangetoond, dat het ontwerp-Treub principieel en practisch geen verbetering maar een verslechtering van het wetje-Talma betekende. Een agitatiecomité tegen dit ontwerp was toen tot stand gekomen en bij dat comité sloten zich, behalve de S.D.P., de volgende organisaties aan: het N.A.S., de Ned. Federatieve Bond van Gemeente-werklieden, de Ned. Scheeps- en Bootwerkersbond, de Alg. Ned. Zeeliedenbond, de Landelijke Federatie van Bouwvakarbeiders.

Uit dit Comité ontstond reeds in de laatste dagen van juli het genoemde Comité tegen de oorlog en zijn gevolgen, waarbij zich ook nog de anti-militaristen voegden, georganiseerd in de zogen. I.A.M.V., Landelijk Comité.

En reeds vrijdag of zaterdag 31 juli werd het volgende manifest in een honderdduizend exemplaren uitgegeven, dat de actie moest inleiden.

Dit historisch document, dat dus niet de opvattingen van ons marxisten, de S.D.P. alleen, weergaf, maar de gemeenschappelijke overtuiging van enkele duizenden arbeiders, die in de genoemde organisaties bijeen waren, luidde in zijn hoofdtrekken als volgt.

Ik geef het u hier, omdat het waarschijnlijk weinigen uwer onder de ogen zal zijn gekomen.

„Iets ontzettends hangt het proletariaat van Europa boven het hoofd. Wellicht zullen als dit Manifest verschijnt, de kanonnen dood en verderf uitbraken en zullen reeds duizenden en tienduizenden door het moordend lood zijn getroffen. Met schrik en angst, met ontzetting is het bericht vernomen dat Oostenrijk-Hongarije den oorlog aan Servië heeft verklaard. Wat daarvan de gevolgen zullen zijn, is niet met zekerheid te zeggen. Maar wat wel is te zeggen dat is dat de oorlog der Balkan-staten tegen Turkije nog maar kinderspel is geweest bij den oorlog, die komen zal over Europa indien het conflict tussen Oostenrijk-Hongarije en Servië werkelijkheid wordt. Dit conflict zal dan niet meer betekenen een oorlog tussen genoemde landen, doch geheel Europa zal in een bloedige krijg gewikkeld worden. De bondgenoten zullen elkander bijstaan indien het conflict werkelijkheid wordt. Servië heeft zijn bondgenoten Griekenland en Montenegro. Wellicht zal Rusland Servië bijstaan. Dat zal bezwaarlijk worden voor Oostenrijk-Hongarije, zodat al heel spoedig Italië of Duitsland zich zal interesseren voor Oostenrijk-Hongarije. Dan zullen Frankrijk en Engeland evenmin lijdelijk blijven toezien en de helpende hand bieden aan Servië en Rusland.

Het is daarom volstrekt niet onmogelijk dat de algemene Europese oorlog op handen is.

Wat dat zeggen wil zullen onze lezers begrijpen.

Alle jonge mannen zullen in de eerste plaats onder de wapens worden geroepen zoals nu reeds in Oostenrijk en Servië gebeurt evenals in Italië. Deze zullen elkander slachten op het oorlogsveld, zogen. voor de „eer van het vaderland". Naarmate de gelederen gedund worden, die gevormd zijn door deze jonge mannen, zullen de ouderen van huis en haard, uit hun werkkring gerukt, naar het slagveld gezonden worden om de plaatsen in te nemen der tienduizenden of misschien honderdduizenden gevallene jonge mannen. In onbeschrijfelijke ellende zullen familie en huisgenoten achterblijven. Dood en verderf zal worden gebracht over de welvarendste streken. Ontzettend zal er worden geleden zowel door hen die achter blijven, als door hen die op het oorlogsveld een ellendige en wanhopige dood sterven. Steden en dorpen zullen worden platgebrand, vruchtbare akkers vertreden.

Ontzettend zullen de gevolgen zijn. En deze ontzettende gevolgen zullen in hoofdzaak neerkomen op de volksklasse, op het proletariaat. De heersers en tyrannen die het volk bestelen en onderdrukken zullen zich zoveel mogelijk op een afstand houden. Onder het werkende volk willen deze wel gaarne eens een opruiming houden. Niet alleen zal een oorlog stoffelijk veel armoede en ellende brengen, ook financieel zullen de volken daardoor uitgeput worden. Voor noodzakelijke verbeteringen die moeten worden aangebracht voor de welvaart en ontwikkeling van een volk, kan men geen geld besteden. Maar wel worden er jaarlijks millioenen besteed voor het militarisme. Het is waar dat in elke staat jaarlijks 1/3 van de belastingen worden geofferd aan Mars, de God van de oorlog.

En waarvoor worden die milliarden geworpen in den muil van den Moloch militarisme? Om de volkeren te kunnen onderdrukken en deze uit te buiten. De oorlog die op heden dreigt en geheel de beschaafde wereld zal doen opschrikken, vindt zijn oorzaak, zegt men, hierin, dat een paar jonge Serviërs de Oostenrijkse troonopvolger, Frans Ferdinand en zijn vrouw hebben vermoord. De ware oorzaak zit echter dieper. De mogendheden hebben allen zonder onderscheid landhonger. Zij willen het gebied, waarover ze heersen, uitbreiden. En als hun het uitzetten der grenzen te moeilijk wordt, dan grijpen ze elke gelegenheid aan om grensverschuivingen te doen plaats vinden."

Dit wordt dan voor het Oostenrijks-Hongaarse conflict met Servië wat nader uitgewerkt en het Manifest vervolgt:

„Een afgrijselijke slachting dreigt er uit te breken onder de volken van Europa. De geschiedenis der mensheid zal de weerga van zo'n bloedbad niet kennen. In de meest barbaarse tijden hebben de mensen elkander nooit zó bevochten als thans geschiedt in onze tijd van „verlichting en beschaving".

Daartegen heeft de arbeidersklasse front te maken. Alle middelen zijn geoorloofd om te voorkomen dat deze afschuwelijke mensenslachting wordt doorgedreven. De „vredes-apostelen" die weer op het punt staan om een internationale vredescomedie te organiseren, leiden het onnozele volk, dat daarop zijn hoop gevestigd heeft, om de tuin.

Er blijft niets anders over voor het proletariaat dan om zichzelf

te helpen. Deze zelf-hulp is, dat het volk weigert te gehoorzamen aan de bevelen zijner moordenaars. *Tegen hetgeen heden op het punt staat te gebeuren op bevel van de heersers en machtigen der aarde, is elk middel om dat te verhinderen geoorloofd.*

Wij verkiezen den burgeroorlog boven een bloedbad met onze broeders in Duitsland, België, Frankrijk, Engeland of elders.

De soldaten aldaar zijn proletariërs, gestoken in een blauwe rok, evenals de soldaten ter onzent. Ook daar wordt, evenals hier, het volk beroofd en bestolen door het hoge gespuis. En zich dan ook nog op bevel van die laten slachten, dat kán, dat mág niet worden toegelaten.

De soldaten, die tegen elkander vechten, zijn geen vijanden; dat zijn broeders, die hebben op te komen voor elkaars belangen en elkander hebben te steunen in de voor hen zo zware strijd om het leven.

Indien ooit de tijd is aangebroken voor het internationale proletariaat, om getuigenis af te leggen van hun wensen en streven, dan is het op heden.

Het volk wil geen oorlog, het wil de vrede.

Niet de oorlog, de mensenslachting op grote schaal is het streven der internationale volksklasse; doch werkzaam te zijn aan het geluk en de welvaart van de volkeren over gans de wereld. Dit streven wordt ons belet en de weg daarheen wordt ons versperd door hen, die hun oog gevestigd hebben op lauweren, behaald op het slagveld, benevens door hen wier heb- en heerszucht geen grenzen kent.

Oorlog aan den Oorlog! Dat zij heden internationaal onze leuze.

De arbeidersklasse van alle landen moet alles aanwenden om het uitbreken van een Europese krijg te beletten.

Alles behoort te worden geweigerd wat het oorlogvoeren of het uitbreken ervan kan bevorderen. Zo ooit, *dan is het hier geboden om te spreken over de algemene arbeidsweigering*. Indien de spoorwegarbeiders weigeren soldaten en oorlogsmateriaal te vervoeren, de mijnwerkers weigeren af te dalen in de schoot der aarde, de telegraaf-beambten weigeren de toestellen te bedienen, de zeelieden en havenarbeiders weigeren uit te varen of een slag arbeid in de haven te verrichten, de fabrieks- en bouwvakarbeiders hun arbeid staken, dan staan de gieren, die azen op het bloed van het volk, machteloos.

Weg met de oorlog! Wij willen de vrede, die welvaart en geluk brengt, terwijl de oorlog het mensdom ruïneert en verwildert.

Volk van Nederland, van Europa, kent uw plicht en vergeet niet, dat wij allen broeders zijn, doch onze vijanden zijn onze belagers, die azen op ons en die de vrede verstoren."

Dit Manifest ademt, zoals men bemerkt, de gemeenschappelijke anti-militaristische afkeer van de oorlog, die niet alleen de leden van de bij dit Comité aangesloten organisaties bezielde, maar ook duizenden buiten die rijen, ja tot diep in de gelederen van de moderne en onder invloed van de S.D.A.P. staande arbeiders en intellectuelen toe. Het laatste bleek duidelijk, toen zich na de verklaring van Troelstra namens de socialistische Kamerfractie, dat voortaan het nationale belang moest domineren boven de klassegevoelens, ook in de S.D.A.P. een sterke oppositie tegen dit standpunt openbaarde. Een oppositie, die de Kamerfractie en de partijleiding eerst in het voorjaar van 1915 meester werden.

Het marxistisch inzicht in de betekenis en de draagwijdte van de oorlog gaf het zeker niet weer: die kon men vinden in de hoofdartikelen in „De Tribune", die van 29 juli af regelmatig verschenen.

Maar deze gemeenschappelijke afkeer gaf ons en mij dus ook gelegenheid tot samenwerking met figuren uit de oudere beweging, een Domela Nieuwenhuis, nog altijd de vereerde Grand Old Man voor duizenden, de anarchist Rijnders, redacteur van De Vrije Socialist en heftig anti-parlementariër, dominee Schermerhorn e.a.

Met hen spraken wij en sprak ik op de talrijke en goed bezochte vergaderingen, die het Comité belegde. In Rotterdam was de eerste grote bijeenkomst – natuurlijk in het holle Verkooplokaal op de Goudsesingel, waar alle grote vergaderingen werden gehouden, – als ik me niet vergis al op 20 augustus. Ik presideerde daar, zoals ik daarna talloze vergaderingen presideerde, die het plaatselijk Comité belegde, deels in het Verkooplokaal en verder vooral en het Verenigingsgebouw Goudse Rijweg. Daar konden wij altijd op honderden, ja vaak bij grote gelegenheden op ver over de duizend of vijftienhonderd rekenen. Debat of verzet was er niet: de S.D.A.P. trad vooral in de beginne bijna niet naar buiten op.

Daar werden ook de practische eisen verdedigd, die het Landelijk Comité al direct had geformuleerd, eisen, die nog nader werden geformuleerd op bijeenkomsten van het Landelijk Comité in

Amsterdam met de inmiddels elders opgerichte plaatselijke.

Deze eisen werden in een Manifest, dat 8 augustus in De Tribune verscheen, als volgt geformuleerd:

1. Uitbetaling van het loon der door de oorlog gemobiliseerden en door de crisis werklozen door Stad en Gemeenten.
2. Opschorting van huur en belasting.
3. Verschaffing van levensmiddelen van gemeentewege. Dus niet alléén vaststelling van prijzen.

De enorme werkloosheid, die vooral in de grootste steden, in Rotterdam niet het minst, was ontstaan, motiveerde deze eisen zeker voor duizenden, die naar ons luisterden.

En niet lang daarna werd hier nog een eis of leus aan toe gevoegd, die ons en de Samenwerkende Arbeidersorganisaties in nog sterkere tegenstelling bracht tot de officiële sociaaldemocratie, namelijk van de demobilisatie.

Deze eis werd in het najaar om zo te zeggen officieel door het hele Landelijke Comité aanvaard en op talrijke vergaderingen gepropageerd, nadat De Tribune ook in dit opzicht eigenlijk de stoot had gegeven, het initiatief genomen.

Maar daarnaast werd de actie tegen de levensmiddelenschaarste en -duurte, toegeschreven aan de politiek van de regering, die uitvoer van allerlei noodzakelijke levensmiddelen toestond en bevorderde, hoe langer hoe meer op de voorgrond gesteld.

Ik mag zeggen, dat ik in geschrift en in woord een aanzienlijke bijdrage tot die actie heb geleverd. Het woord van Treub, de minister van financiën, die in de herfst met een voorstel kwam een lening van 275 millioen te sluiten ter dekking van de mobilisatiekosten – een lening welker dekking wij ook fel bekampten – het woord: er zal geen honger worden geleden in Nederland, bleek al heel spoedig onwaar en in strijd met de feiten.

De veel te geringe ondersteuning der werkloos geworden arbeiders, de schrale bedeling – want veel meer was het niet – van duizenden gezinnen, de steeds toenemende schaarste en duurte van allerlei levensmiddelen, begonnen al in de herfst van '14 onrust te wekken, ook ver buiten de gelederen van de syndicalistische en zogenaamd revolutionaire arbeiders, die het gehoor van het Comité vormden. Ze begonnen ook weerklank te vinden in de „moderne" organisaties en het kan, historisch beschouwd, niet worden ontkend, dat de agitatie van het Comité der Samenwer-

kende Arbeidersorganisaties ook hier ter stede in dit opzicht stimulerend werkte. Betrekkelijk al spoedig begon ook van die zijde een agitatie naar aanleiding van de onvoldoende steun. Daar werd dan onzerzijds gedebatteerd. Het debat op vergaderingen van tegenstanders of andersdenkenden was in die dagen nog normaal en algemeen. Ikzelf was er een ijverig beoefenaar van. Op hoeveel vergaderingen heb ik vóór augustus '14 en daarna niet het woord gevoerd! Ik herinner me levendig nog b.v. mijn debat op de eerste bijeenkomst die de pas opgerichte N. Anti-oorlograad hier in de Doelenzaal belegde en waar o.a. de toen bekende professor Casimir het woord voerde. Ook aan die „burgerlijke" actie, waar bekende S.D.A.P.-ers als Schaper aan deelnamen, lieten wij uiteraard de felle kritiek niet ontbreken.

Het Plaatselijk Comité belegde ook talrijke vergaderingen voor arbeidersvrouwen alleen, meestal in het reeds genoemde Verenigingsgebouw, waar vrouwelijke sprekers optraden. Zo b.v. een bekende Christen-socialiste mevrouw Koomans. Ook de Bond van Christen-socialisten voegde zich namelijk in het voorjaar van 1915 bij de Samenwerkende Arbeiders. En de reeds vermaarde dichteres mevrouw Henriëtte Roland Holst, die in 1915, nadat zij jaren buiten elke organisatie had gestaan, weer een groepje om zich heen verenigde, dat in het voorjaar van 1916 samensmolt met de S.D.P., behoorde ook tot de geliefde spreeksters. Weldra probeerden wij aan die arbeidersvrouwen-vergaderingen, die altijd overdag plaats vonden, straatdemonstraties te verbinden, waarbij de politie ons beiden, mij als voorzitter en mevrouw Roland Holst, die aan de kop liepen van de vrouwenstoet van meestal huisvrouwen in de afschuwelijke bonte schorten die ze toen droegen, van de stoet trachtte af te snijden. Er werd nl. al vrij spoedig door burgemeester Zimmerman een verbod van straatdemonstraties afgekondigd, vooral toen de S.D.A.P. en de moderne vakverenigingen zulk een demonstratie naar de avond verlegden wat tot ongeregeldheden van kwajongens-elementen aanleiding gaf. In het algemeen echter hadden onze vergaderingen – ook van de vrouwen – een heel rustig verloop. Ze bereikten een climax pas bijna drie jaar na het uitbreken van de oorlog in de zomer van 1917, met de zogen. aardappelrelletjes, toen dit geliefde volksvoedsel reeds in het begin van de zomer zo schaars was geworden, dat vrouwen tot plundering van aardappelschuiten kwamen. Aardappelen voor uitvoer bestemd.

Het is me natuurlijk niet mogelijk om alle herinneringen die ik heb aan de eerste oorlogsjaren, ook maar in grote trekken, weer op te roepen. Het jaar 1917 werd voor onze kleine partij en ook voor mij om zo te zeggen een keerpunt, omdat wij toen als partij deelnamen aan de algemene verkiezing voor de Tweede Kamer, nodig geworden door de op handen zijnde grondwetsherziening, die het Algemeen Kiesrecht voor mannen moest mogelijk maken en de financiële gelijkstelling van het Openbaar en het Bijzonder Onderwijs, waar wij ons heftig tegen hadden verzet. De grote partijen waren overeengekomen geen tegen-candidaten te stellen tegenover de zittende Kamerleden, maar de S.D.P. gooide in een groot aantal districten roet in deze schotel en maakte met een nieuwe kleine partij van burgerlijke dissidenten een stemming nodig in een groot deel van het land. Wij behaalden toen zoveel stemmen, dat het wel zeker scheen dat wij bij de eerste algemene verkiezing met Evenredige Vertegenwoordiging erin zouden slagen één of meer zetels te bezetten. Reeds bij de gemeenteraadsverkiezing in juli 1915 was trouwens gebleken, dat onze propaganda, ook onder het beperkte kiesrecht, electoraal invloed begon te krijgen. Hier ter stede werden bij deze gelegenheid in vier van de vijf stemdistricten al 1527 stemmen op mijn naam uitgebracht, d.w.z. meer dan dubbel zoveel als in 1913, terwijl de stemmencijfers der S.D.A.P. relatief sterk waren gedaald.

Ik wil alleen aan de voornaamste gebeurtenissen en acties herinneren in die drie jaar tussen augustus '14 en de zomer van '17. Behalve de bijna onophoudelijke agitatie tegen de levensmiddelenpolitiek van de regering, waar ik, zoals gezegd, een ijverig ja misschien overwegend aandeel in had, kwam daar in het begin van 1915, in aansluiting aan de demobilisatie-eis, de agitatie tegen de Landstormwet bij, die de regering in het voorjaar van '15 indiende. Een wetsontwerp dat in de taal van het Agitatie-Comité Bloedwet gedoopt werd. Het stelde de regering in staat ook de oudere dienstplichtigen tussen dertig en veertig jaar op te roepen. Ook hiertegen werd met pamfletten en vergaderingen een felle actie op touw gezet.

In het voorjaar van 1916 – april – ontstond er in het land weer iets als een paniek, werd in ieder geval de vrees, dat wij in de oorlog betrokken zouden worden, sterk verlevendigd door de torpedering van enige Nederlandse grote schepen, de Tubantia vooral.

Het gerucht ontstond, dat de neutraliteit ditmaal van Engelse zijde gevaar liep. Onder de invloed van die onrust werd er een Demonstratief Congres in Amsterdam bijeengeroepen door de S.D.P. en de Samenwerkende Arbeidersorganisaties, waar ook een aantal „linkse" elementen uit de S.D.A.P. verschenen. Dit Congres was zeer druk bezocht en slaagde goed. En ook in onze stad was er een grote vergadering en een verlevendiging van de agitatie het gevolg van.

Hier ter stede waren in de herfst van 1915 en het voorjaar '16 een paar gebeurtenissen aan de orde, die stof te over boden tot agitatie. In de eerste plaats het optreden van het gemeentebestuur tegen een kleine ambtenaar in gemeentedienst, een zekere Honnef, nog al bekend Christen-socialist, wie verboden werd propaganda te maken. Aangezien hij zich daar niet aan onderwierp werd hij in februari ontslagen. Verder kwam in diezelfde maand het tramwegpersoneel weer in actie, ontevreden wegens de inderdaad onvoldoende lonen en arbeidsvoorwaarden. Een tramman, zekere Hagoort, lid van onze afdeling, lichtte mij nauwkeurig in over hetgeen er onder dat personeel broeide en ik of liever onze groep vond er alweer een goede gelegenheid tot agitatie en ingrijpen.

Ik sla nu mijn voortdurende polemieken met Spiekman en het orgaan van de S.D.A.P., het Volksweekblad, maar over. Doch, wat mijn herinneringen aan die maanden en jaren betreft, dien ik wel te vermelden, dat ik naast dit specifiek Rotterdamse werk, dat uiteraard onophoudelijke vergaderingen vereiste – het kantoor van de S.A.V. die hier bleven bestaan, terwijl ze in Amsterdam tijdelijk werden ontbonden, was in de Boompjes, waar ik bijna dagelijks vertoefde in het gezelschap van de syndicalistische voormannen – regelmatig voor De Tribune mijn oorlogsartikelen schreef en voor De Nieuwe Tijd de artikelen, die in 1916 zijn verschenen onder de titel: *De Wereldoorlog*.

Dit was mijn moeilijkste werk, waar ik ook het meest tevreden over kon zijn. Inderdaad vormen die artikelen ook nu nog, meer dan veertig jaar nadat ze zijn geschreven, misschien het beste en uitvoerigste relaas van de Wereldoorlog I dat in ons land ooit is verschenen, zoals de kritiek later ook wel erkend heeft. (Naast de overzichten van Colijn en professor Kernkamp).

Mijn literair en journalistiek werk werd zwaarder in april 1916, toen de S.D.P. er in geslaagd was om het blad De Tribune, dat

tweemaal per week verscheen en waarin ik dus ook tweemaal per week mijn artikelen kon plaatsen, om te zetten in een dagblad. Met kunst- en vliegwerk was het mogelijk gebleken dit dagblad in de plaats te doen komen van een Amsterdams syndicalistisch Volksdagblad, dat voor de syndicalisten een te zware last was geworden. Voor mij, als mede-hoofdredacteur van dit dagblad – dat tussen haakjes zijn redactie niet eens kon betalen, zodat alleen het arbeiderspersoneel loon ontving, als het mogelijk was tenminste – bracht dit natuurlijk een verdubbeling mee van arbeid. Ik schreef nu zowat iedere dag.

Het jaar 1917, zoals ik al zeide iets als een keertij voor onze partij, werd het, zoals u weet, ook door het uitbreken van de Russische Revolutie – de tweede – in het voorjaar. En wanneer men zich herinnert, welke verwachtingen wij marxisten, sinds de eerste revolutie in 1905 aan het Russische gebeuren vastknoopten, hoef ik nauwelijks te zeggen, met welk een vreugde en hoop wij dat gebeuren begroetten. In sterke mate reeds bij het begin: de val van het Tsarisme, maar nog sterker natuurlijk naarmate in de loop van de zomer de revolutie feller vormen aannam en in oktober-november onze nauwere geestverwanten, de zogen. Maximalisten, zich van de macht meester maakten. Dit alles kwam ons voor als het begin der Europese revolutie, waar heel ons streven sinds jaren op gericht was. En het enige obstakel daartegen scheen nog altijd het Duitse militarisme en de Pruisische jonkerstaat, die als een „bronzen rots" overeind scheen te blijven. Ik verloor dat ook nooit uit het oog en mijn artikelen in De Tribune bleven dat steeds op de voorgrond stellen.

Zo brak het laatste oorlogsjaar aan, dat, zoals u ook weet, hier te lande reeds iets als hongersnood bracht, ten minste zo grote schaarste van allerlei levensmiddelen, dat men reeds lang tot distributie en noodvoedsel-verschaffing was overgegaan. U begrijpt met welk een felheid wij – en ik mag wel zeggen ik niet 't minst – daartegen te keer gingen, daar wij de schuld voor de situatie geheel op de schouders van de regering Cort van der Linden en vooral van de gehate minister van Landbouw Posthuma konden laden en wij daarin versterkt werden door mededelingen uit handelskringen, o.a. van een bekende Amsterdamse makelaar in granen Gerhard Polak.

Dit jaar bracht ons en mij ook een nieuwe verkiezings-cam-

pagne, geen kleinigheid waar wij over heel weinig geld beschikten, de krant steeds een zorgenkind bleef en alles op weinig schouders rustte. Het gelukte ons echter, na combinatie van onze lijsten met die van de Christen-socialisten zoveel stemmen te verwerven, dat wij recht hadden op twee zetels en ik dus in juli 1918 ook tot Kamerlid was gekozen.

In Rotterdam verenigden wij 3396 stemmen op onze lijst tegen de S.D.A.P. 39397 en de twee kleine ook uiterst linkse partijtjes de syndicalistische S.P. (van Kolthek) 403 en de Bond van Christen-socialisten 491. Dit was weinig vergeleken met de meer dan 14000 stemmen, die in Amsterdam op Wijnkoop als lijstaanvoerder waren uitgebracht, maar het cijfer gaf wel goed weer hoe ver wij hier, na tien jaar bijna van marxistische propaganda, waren gevorderd. D.w.z. dat, electoraal, onze aanhang in die bijna tien jaar ook meer dan vertienvoudigd was.

Ik kom nu aan het einde van de oorlog, mijn oorlogsherinneringen en de kritieke november-dagen, waaruit zich iets als een legende heeft gevormd.

U weet: legenden zijn frequent, ook in de moderne geschiedenis, en vaak, meestal misschien zelfs, haast even sterk en diep geworteld als die uit oudere, primitievere tijden.

Ik denk aan de in de Duitse literaire en historische overlevering welhaast onuitroeibare legende, omtrent de invloed die de wrede Pruisische despoot Fredericus II op het Duitse geestesleven en de Duitse literatuur zou hebben uitgeoefend, terwijl hiervan in werkelijkheid niets het geval is geweest en de man zich om de Duitse literatuur en de Duitse kunst absoluut niet bekommerde.

Ik denk aan de nog veel wijder en gevaarlijker legenden, die in de Franse voorstelling en zelfs in de Duitse zich om Bonaparte hebben geweven.

En nog dezer dagen had ik de gelegenheid om in een krantenartikel op de wel blijkbaar onuitroeibare legende te wijzen, die van de Engelse koning Richard III een monster en kindermoordenaar heeft gemaakt en van zijn opvolger een soort heilige.

Ook in onze geschiedenis ontbreekt het aan legenden niet. En een van de jongste is die welke uit de november-dagen van 1918 is ontstaan.

De legende, alsof hier in 't land en speciaal ook hier ter stede

iets als een revolutie zou hebben gedreigd. Men kan die legende in ik weet niet hoeveel vormen en geschriften aantreffen. Een van de jongste, die mij van die gedaanten onder de ogen kwam is te vinden in het Gedenkboek van de Utrechtse Indologenvereniging, een overigens uiterst lezenswaardig en waardevol overzicht van wat er onder het 25-jarig professoraat van professor Gerretson in Utrecht al zo aan studies over Nederlands-Indië is verschenen.

Daar heet het b.v.: In 1917 kwam Gerretson bij de afdeling Algemene Zaken van de Bataafse P.M. in Den Haag en neemt daar het volgend jaar actief deel aan de organisatie der afweer van de dreigende november-revolutie.

Men ziet het: er dreigde in november een revolutie en de nog jonge Rotterdammer Gerretson, reeds in dienst van het reeds machtige Petroleum-kapitaal, de Royal-Dutch, welks uitmuntende geschiedschrijver hij zou worden, nam actief deel aan haar verhindering.

Tussen haakjes of liever bij wijze van terzijde: als ik aan mijn stadgenoot en bijna tijdgenoot – hij was slechts enige jaren jonger – Gerretson denk, zoon als ik uit een Rotterdamse familie van nagenoeg dezelfde maatschappelijke laag – al is mijn geslacht dan ook ouder – kan ik moeilijk anders dan me enigszins verbazen over de wonderlijke tegenstelling der loopbanen van deze twee toch wel door milieu en afkomst vergelijkbare individuen.

Doch hoe dit zij: in dit laatste beslissende oorlogsjaar stonden de jonge Gerretson en ik dus al reeds om zo te zeggen ieder aan de andere kant van de barricade, die elders een werkelijke barricade zou worden, met dodelijke wapens voorzien. Ik aan de zijde der Revolutie en hij aan die der Contra-Revolutie of, wil men, van het Behoud.

De vraag is dus, dreigde er hier – speciaal ook in Rotterdam – in de november-dagen die volgden op de 9de november, toen de wapenstilstand werd gesloten, de kanonnen ophielden te donderen en Wilhelm II naar ons land vluchtte, iets dat met het grote woord „revolutie" kon worden aangeduid?

Ik herinner me nog goed, hoe, toen ik een paar jaar later in de Kamer bij een debat over de Burgerwacht, als ik me niet vergis, ontkende, dat er ook maar iets, dat hierop leek, aan de hand was geweest of gedreigd had, er een stormpje in de Kamer opstak, allerlei Kamerleden zich spottend en honend om mijn bankje

schaarden en uitroepen slaakten, alsof ik iets tegensprak, dat heel de natie wist.

Welnu: uit al wat ik u in het voorafgaande heel kort in de herinnering heb trachten te roepen, moet toch wel één ding duidelijk zijn: indien er in Rotterdam een man was, die iets van een revolutionaire stemming of voorbereiding tot een revolutionaire beweging wist – waaronder men dan toch wel moet verstaan een denken, zelfs maar een ogenblik, aan het vervangen van het bestaande gezag door een ander, revolutionair gezag, – dan was ik het.

Al die jaren, van 1914 tot '18 was ik voorzitter geweest van het enige gedeelte der Rotterdamse arbeidersbevolking, dat, althans in theorie, revolutionaire gedachten koesterde. Ik kende de mensen, de verhouding en het kader van dat revolutionaire deel op mijn duimpje. Ik was er mee vertrouwd en ging er bijna dagelijks mee om. Ik was precies op de hoogte van wat er in zat en niet in zat, van het beetje kracht en de grote zwakheid van dit alles. En al die jaren had ik, met behulp van die enkele honderden „militanten" uit de syndicalistische vakbeweging, waar zich van tijd tot tijd een paar duizend overlopers bijvoegden, een felle strijd gevoerd tegen dat veel grotere om zo te zeggen behoudende en tamme, eigenlijk wel zo wat lamme deel der arbeiders, die naar een Spiekman, een Heykoop, een Brautigam, een De Zeeuw luisterden.

Welnu: hoe mijn stemming was op die dag, toen het bericht kwam, dat het Keizerrijk in elkaar was gestort en het grote doel, waar ik jaren naar mijn beste krachten voor had geijverd, de ineenstorting van het Duitse militarisme was bereikt, daar heb ik gelukkig een waardevol getuigenis over van een man, die, toen nog student, aan het begin stond van een belangrijke carrière als historicus en geleerde, Jan Romein, ook al een stadgenoot, net als Gerretson, maar jonger nog.

Hieronder volgt wat Romein over die dagen zich later herinnerde. Hij schreef dit toen ik reeds een oude man was en hij al een bekend hoogleraar.

DE ILLUSIE

Het is de ochtend van 10 November 1918, een Zondag en ongeveer tien uur. Ik loop van het Haringvliet, waar ik bij mijn zuster de nacht heb doorgebracht naar de Beukelsdijk, waar Van Rave-

steyn woont, die ik sinds zijn verkiezing tot lid van de Tweede Kamer in de voorafgaande Juli als onbezoldigd secretaris ter zijde sta. Ik loop haastig, want ik moet nog diezelfde avond naar Leiden terug, omdat ik, student, helaas alleen de weekeinden aan dit werk kan geven. Maar niet zo haastig of ik zie, als ik de Spaanse kade voorbij ben, ergens tegen een winkelruit, bij het nu verdwenen Plan-C, een bulletin van de N.R.Ct. hangen: de ex-Keizer heeft bij Eysden Nederlands grondgebied betreden. Gevlucht. De Duitse Revolutie dus een feit. De ramp van de oorlog, die nu over is, tenslotte toch ten goede gekeerd. De Revolutie in Duitsland, met die van Rusland achter zich, hoe zou die anders dan onweerstaanbaar kunnen zijn? Morgen, vandaag misschien al is het onze beurt... Het artikel dat ik in de „Minerva" zal schrijven, begint vorm te krijgen... Kameraden!...

Van Ravesteyn wist het al. Hij zit bij de haard gebogen. Zijn vogelkop grijnst, zijn handen wrijft hij nerveus tussen zijn knieën. Ik had iets anders verwacht, wat weet ik niet. Hij is verheugd, jawel, maar niet geestdriftig, laat staan buiten zichzelf. Maar ik ben niet verbaasd meer. Ik heb, hoe kort ik hem ook ken, meer van die koude douches gehad, doch zij hebben mijn toch al onbeperkt vertrouwen in zijn superieur inzicht slechts kunnen versterken. Want ik weet, dat dit inzicht welt uit drie zuivere bronnen: een onsentimenteel, schier verzwegen, maar daardoor des te oprechter meeleven met het lot van de „verworpenen der aarde", een intellekt, dat even oorspronkelijk als geschoold, in die combinatie een hoogstzeldzame uitzondering is en een belezenheid, zo veel omvattend, dat ik, telkens wanneer ik er een nieuw bewijs van krijg en dat is elke keer, dat ik hem spreek, me met groter verbazing afvraag, hoe het mensenmogelijk is.

Een voorval van enige weken terug schiet mij te binnen. Ik had hem gewezen op bepaalde reacties van de Beurs, in mijn prille marxistische wijsheid denkende, dat deze een onfeilbare aanwijzing waren voor de komende loop der dingen. Hij had terug gehoond: „die ouwe heertjes, dacht je dat die er dan iets van wisten? Man, gebruik je verstand, dat god-de-heer je in overvloed gegeven heeft." „Maar Kautsky"... had ik me nog vaag willen verweren, meer om mijn aftocht te dekken overigens, dan omdat ik nog van mening met hem verschillen zou, hetgeen mij eenvoudig een onmogelijkheid leek. Het verbeterde de situatie voor mij niet,

integendeel! „Kautsky?" riposteerde hij – en het was één van die exclamaties van hem geworden, die mijn denkbeelden omtrent dit punt een definitieve gedaante hebben gegeven – „Kautsky? Een moffenprof, dom van louter Gelartheit en bovendien een verrajer".

Die herinnering verheldert plotseling zijn, mij eerst zo onbegrijpelijk gebrek aan geestdrift voor wat er op dit eigenste ogenblik in Duitsland gebeurde. En ik vraag hem of ik het bij het rechte eind heb. „Precies", zegt hij „en de linksen zijn au fond krek eender, alleen mogen we dat niet hardop zeggen; ik ken ze, sinds '07 of '08, toen ze mij gevraagd hadden bij de Leipziger Volkszeitung te komen. Ik ben er cito cito weer weggelopen, al had ik de centen hard nodig, toen". „En bovendien" – gaat hij voort, nu alle spot ter zijde latend en zijn luchtige toon tot een droeve ernst, tot bijna iets van wanhopige verslagenheid verstillend – „hier is immers niets klaar. Een revolutie groeit, jawel, maar dat wil niet zeggen, dat zij niet ook gemaakt moet worden. Troelstra zal straks wel een grote mond opzetten, maar dat zal zijn van hou-mevast, of ik bega een ongeluk. En trouwens de oude vos kan doen wat hij wil, Vliegen en Schaper zullen hem wel in zijn nekvel pakken. En wij communisten? God beware er ons voor, dat de kladderadatsch losbarst. Want dan moeten wij meedoen, dat spreekt. Maar we zijn immers een paar generaals – korporaals kun je ook zeggen, David dan uitgezonderd, en Lou op zijn manier – zonder leger. Vier man in het Leuterhuis, alias Parlement. Vier op de honderd. Maar voor een revolutie moet je, al weet ik wel, dat een minderheid haar uitvoeren moet, toch minstens de stilzwijgende toestemming van de meerderheid hebben. Dat hadden de bolsjewiki ook, daaraan kan ook de kletspraat van de bourgeois – en de zogenaamde arbeiderspers – geen tittel of jota veranderen".

Ik ben verslagen en begin mechanisch de Kamerstukken te ordenen, die op de piano zwerven in zo bonte mengeling, alsof degeen die ze er had neergestrooid een opzettelijke poging gedaan had, de begrippen „orde" en „tijd" op te heffen, en ik stel vervolgens een reeks vragen op aan de een of andere minister over de een of andere kwestie-van-niks... Hij zelf is bezig aan een artikel voor „De Tribune", waarin de zegevierende Duitse Revolutie verwelkomd wordt... Een tussenzin in een tussenzin verrraadt zijn bezorgdheid voor een goede verstaander. Maar die zijn er

onder de Tribunelezers niet... Zeven jaar later, bij de partij-crisis in '25, als de „bolsjewisering" der partij moet worden doorgezet door een weggelopen predikant uit Genève, die net-an weet, waar Nederland ligt, maar uit Moskou komt, wordt het opgerakeld. Zie je wel, Wijnkoop en Van Ravesteyn hadden nooit gedeugd, weg er mee. Best mogelijk, dat zij in '07 al, toen zij „De Tribune" als weekblad stichtten, als eersten in de Internationale het imperialisme en reformisme hadden ontmaskerd, in '09 al een partij hadden gesticht van het type dat er na de oorlog overal ontstaan was en in '14, bij het begin van de oorlog al, de leuze hadden aangeheven van de burgeroorlog boven de volkenkrijg en Indië los hadden willen maken van Holland. Best mogelijk, hun historische verdienste ontkende men niet...

Een, ik mag zeggen grappige, herinnering aan die dagen, die Troelstra's revolutionaire bevlieging zagen, is ook nog hoe ik – het zal wel maandag zijn geweest – 's avonds heel rustig in een café op de Korte Hoogstraat zat met enige vrienden, terwijl, zoals u uit het relaas, dat Brautigam u van die dagen heeft gegeven weet, er hier ter stede een beweging onder de arbeidersmassa's heette te bestaan, waar burgemeester Zimmerman bang voor was. Ik zat daar heel rustig, wetende dat er niets aan de hand was en ik zie nog de nijdige blikken, waarmee enige andere bezoekers naar ons staarden alsof ze zeggen wilden: daar zit zo'n opruier.

Wel: ik had vier jaar lang inderdaad opgeruid. Maar het enige resultaat was geweest enige duizenden stemmen en een versterking van onze kleine partij.

En enkele dagen later, nadat het grote debat in de Kamer over de november-gebeurtenissen was afgelopen, maakte ik op een uitstapje over de grenzen kennis met wat de Duitse Revolutie heette en vond er de volkomen bevestiging van mijn oordeel: er is geen sprake van een Duitse Revolutie.